

Etimológiai megjegyzések

1. Cseremisz *šāža* 'ősz'

Az MSzFE WICHMANN nyomán a KH *šaža*, U *šizā*, M *šiža* alakváltzatokat idézi a m. *ősz* cseremisz megfelelőiként. A magyar és a cseremisz szó további etimológiai kapcsolatai általánosan ismertek. Az MSzFE **sükse* vagy **sikse* alapnyelvi alakot következtet ki. A cseremisz szó kétségkívül összetartozik azokkal a rokon nyelvi szavakkal, amelyekkel hagyományosan egyeztetik, a megfelelés egy-két részlete azonban még nincs kellően tisztázva.

A cser. (WICHM.) *šiža* alak szókezdő *š*-se amellet szól, hogy az egykori szóbelseji **š* hatására a szókezdő **s* palatalizálódott. A fgr. **s* ugyanis a mezei cseremisz nyelvjárás-terület keleti peremvidékein megőrződött, ill. palatális magánhangzó előtt másodlagosan *š*-sé vált, például a (BEKE) P B C Č J V *šer*, K *šār* ~ M UP USj. US *šer* 'ér' szóban.

Tehát a tárgyalt cseremisz szó szókezdő **s* hangjával ugyanaz történt, mint a lapp és a mordvin megfelelőjével (1. MSzFE 3:518).

A szóbelseji *ž* szintén szabálytalan fejlődés eredménye, mivel a cseremisz a szótőben megőzi a fgr. **-ks-*, **-kš-* és *-kš* hangkapcsolatot, pl. *mokš* 'máj' (< fgr. **maksā*); *lokšāh-žam* 'bevágni' (vö. mord. E. *laksems*); *mükš* 'méh' (< fgr. **mekše*), csupán metatézis mehet esetleg végbe, mint pl. a *pükš* 'mogoró' (~ fi. *pähkinä*) szóban.

A cser. *šāže* alakban tehát a szabályostól eltérő hangtani folyamatnak kellett lejátszódnia, s ez a következőképpen mehetett végbe: az őscseremiszből a **kš* hangkapcsolat feloldódott, s a szó hangalakja **sškššš* lett. A **k* intervokális helyzetben spirantizálódott, **ɣ* lett belőle, amely aztán **j*-n vagy **w*-n keresztül eltűnt. Az **š*-ből az őscseremiszből *š* lett, amely aztán zöngésült, mint pl. a *püž-wüt* 'izzadság' (*wüt* 'víz') (vö. zürj.-votj., *peš*, mord. *piši*) szóban.

A **kš* hangkapcsolat feloldására számos példát találunk a finnugri nyelvekben, pl. karj.-aun. *šükšüšü*, *šügüžü*, vepsz. *sügüz*, é. *sügis* (1. SKES 4. a *syksy* szónál), de az osztj. DN *sāuās*, Trj. *sāγās*, V. Vj. *sōγās* (1. MSzFE 3. az *ősz* szónál) alakok is ugyanezt mutatják.

Hasonló folyamat ment végbe a cser. *sužo* 'fajdkakas' szóban azzal a különbséggel, hogy ebben a szóban nem szóbelseji **kš*, hanem **kč* hangkapcsolatot kell feltenni. Az idézett cseremisz szóra BEKE kéziratos cseremisz szótárában a következő alakokat találjuk: P BJ *šužo*, BJp. Č *sujžo* B M *šujžo*, UP *sužžā*, USj. US *šužā*, MK. *šužū*, UJ CŪ JT *sužo*, CK *sužo*, ČN *šujžo*, JO K *suzā*, V *suzū* 'fajdkakas'. TOIVONEN a cseremisz szónak a következő megfeleléseit ismeri: (PAAS.) mord. E *suvozej*, *suvozež*, *suzij*, M *suvæzi*, *suzi*; zürj. (WICHM.) J Ud. V *čukči*; lp. N *čukča* ua. (1. FUF 19:168–169).

VASZILJEV cser. *suwāžo* adata (1. a *šužo* szónál) azt mutatja, hogy a szóbelseji **kč* hangkapcsolat a cseremiszből feloldódott, s a *k > ɣ > w* fejlődési fokon át a legtöbb nyelvjárást an eltűnt. A mordvin adatok szintén amellet tanúskodnak, hogy ebben a nyelvben is hasonló fejlődés ment végbe.

A cser. *kš* (< **ks*, **kš*, **kš*) hangkapcsolat a BEKE által carevokoksajszkinak (C) nevezett nyelvjárásban gyakran feloldódik, pl. (BEKE) UJ *pikš* ~ C *piγāš* 'nyíl'; UJ *mükš* ~ C *müγāš* 'méh', UJ *šikš* ~ (PORKKA) C *šiyāš*, *šāγāš* 'füst' stb., ez azonban nyilvánvalóan kései, meglehetősen elszigetelt folyamat, amelynek nincs köze a *šāze* szóban végbement ősi hangtani jelenséghez.

2. Cseremisiz *numalam* 'visz'

BEKE a következő adatokat sorolja fel a cseremisiz szóra: P B M U CÜ *numalam*, CK Č JT *nūmalam*, JO JP V K *namalam*, UJ *dumalam* 'visz'. Az UJ adat *d*-je nyilván elhasonulás eredménye, ezért a továbbiakban nem foglalkozunk vele.

A cseremisiz szó, szerintem összetartozik a votj. (WICHM.) G *nuñi* M *nuni*, J MU *nuñi* 'fűhren, tragen, holen'; zürj. (FOKOS-FUCHS, SyrjWb.) Le. Vim. *nuni*, Pr. FV *nuni* 'tragen, bringen, fortbringen, wegtragen, fűhren, fahren' alakokkal. A permi szavakat a SKES a fi. *noutaa* 'visz' szóval veti egybe azzal a megjegyzéssel, hogy a finn adat esetleg a vog. *ñawl-*, *ñiwl-*, *ñāwl-* 'ajaa takaa', az osztj. *ñoyāt-* stb. és a nyeny. *ñōdā-* ua., valamint a ngan. *ñótam* stb. 'seurata jälkiä' szavakkal tartozik össze. A SKES szerint, ha a finn szó az idézett permi adatoknak felel meg, akkor egy ur. **novta* alakot lehet kikövetkeztetni, a második megfelelés helyessége esetén pedig az alapnyelvi alak **ñoyā-*.

Mivel a cseremisiz szó jelentése megegyezik a permi és a finn szavakéval, az egyeztetésnek nincs jelentéstani akadály.

Hangtani szempontból elsősorban a cseremisiz szóbelseji *m* szorul magyarázatra. A cseremisiz szó csak akkor tartozhat össze az idézett permi szavakkal, ha az *m* képző benne. Ez lehetséges, a cseremisizben az *m* ritkán előfordul deverbális verbumképzőként, pl. a (BEKE) P B MK UP USj. CÜ stb. *tunemam* 'tanul' (~ m. *tanul*, l. MSzFE 3:611–612) szóban.

Ha a permi és a cseremisiz adatok összetartoznak a fi. *nouta-* igével, akkor a cseremisizben permi kölcsönzésnek kell tartanunk a tárgyalt szót, mivel itt a feltett mássalhangzó-kapcsolat eredeti szó esetén nem tűnt volna el nyomtalanul.

3. Cseremisiz (VASZ) *lupo* 'куча хвороста, валежника'

A cseremisiz szót ugyanilyen alakban és jelentésben találjuk meg a MarRSzl.-ben is, s mindkét szótár a mezei nyelvjárásból közli. BEKE viszont csak a hegyi nyelvjárásból ismeri, nála a következő adatokat találjuk: KA KŠ *lāpā*, KN *ālāp* 'uszadék, víz hordta fatörzs, faágak, szalma, széna stb.'

A cseremisiz szó mind hangtani, mind jelentéstani szempontból kifogástalanul egyeztethető a m. *lāp* szóval, melynek az MSzFE szerint a második jelentése N 'nád-, szalma-, szénatörődék, melyet az árvíz hordani szokott'.

Az MSzFE szerint a magyar szó vogul és zürjén megfelelői alapján a fgr. alapnyelvre 'kidőlt fa, uszadékfa, vízen sodródó törmelék' alapjelentést lehet kikövetkeztetni, amely szinte pontosan egybeesik a BEKE által megadott cseremisiz jelentéssel.

A cser. szóbelseji *p* fgr. **pp*-re megy vissza, a mezei *u* ~ hegyi *ā* megfelelés alapján az első szótagban őscser. **u*-t kell feltenni, amely egyaránt fejlődhetett fgr. **a*, **o* és **u*-ból.

A KN *ālāp* szókezdő *ā*-ja protetikussá hang.

SZ. G. EPIN szótárában (Горно-марийско-русский словарь, Козьмодемьянск, 1935.) a *lâpâ* 'насос (снега, песку, мусора в реке)' mellett egy azonos alakú 'тихое место у берега, залив' jelentésű címszót is felvesz. A két cseremisz szó nyilván azonos eredetű. Jelentésbeli eltérésük némi analógiát szolgáltat a magyar szó szemantikájához.

A cseremisz szó átkerült a csuvasba is, ahol (AŠM.) *lâpâ* 'всякий дряг на берегу, принесенный водой' alakban és jelentésben találjuk.

Этимологические замечания

Автор трактует этимологию трех марийских слов.

1. Мар. *шыже* 'осень'. Марийское слово издавна сопоставляют с венг. *ősz*, фи. *syksy* и т. д. (прафу. **sikše*). Данная этимология несомненно правильна, но следует предположить, что в марийском слове произошёл процесс на подобие полногласия, а потом *k* через *y* исчез, а *š* закономерно превратился в *ž*.

2. Мар. *нумалаш* 'нести'. Марийское слово можно сопоставить с удм. *нуыны*, коми *нуны* 'нести', если предполагаем, что *м* в марийском слове является отглагольным суффиксом, как напр. в гпаголе *тунемаш* 'учиться'.

3. Мар. *лупо* 'куча хвороста, валежника принесённый водой'. Марийское слово как с фонетической, так и с семантической точки зрения точно соответствует венгерскому *lár* 'болото', второе значение которого также 'тростник, солома и. т. д., принесённые водой'.